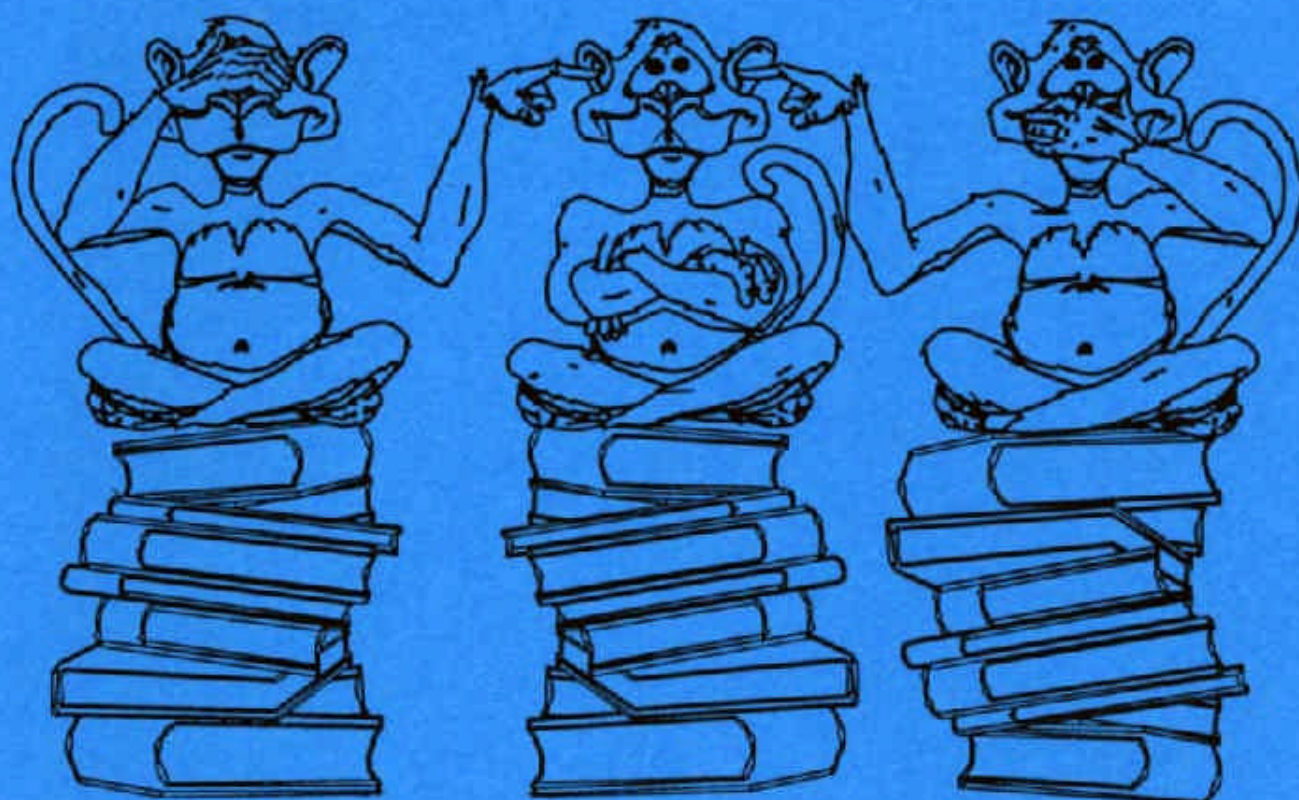

Dove kinderen en lezen 10 vragen, 9 antwoorden

Liesbeth Pijfers

© Pragma, 2e druk 1998

Dove kinderen en lezen:
10 vragen, 9 antwoorden

Liesbeth Pyfers

Deze tekst is als brochure uitgegeven door Pragma.

De uitgave van de brochure is mogelijk gemaakt door de FODOK,
de Nederlandse Federatie van Organisaties van Ouders van Dove Kinderen.

2e ongewijzigde druk, december 1998

De tekst mag gekopieerd worden voor verdere verspreiding, wanneer dit
zonder winstoogmerk gebeurt en mét bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
1. Waarom is lezen zo belangrijk?.....	6
2. Waarom is er zoveel discussie over het lezen van dove kinderen?.....	10
3. Hoe leren horende kinderen lezen?	11
4. Wat doet men als een horend kind niet goed leert lezen?	16
5. Waarom zijn de leesmethodes voor horende kinderen niet geschikt voor dove kinderen?	18
6. Waarom is er dan nog geen lees-methode speciaal voor dove kinderen?.....	20
7. Wat gaat er bij dove kinderen anders als ze leren lezen?.....	22
8. Is een andere schriftvorm een oplossing?.....	31
9. Wat kunnen ouders doen om dove kinderen te helpen bij het leren lezen?	34
10. Waarom werken de scholen voor dove kinderen niet samen bij de ontwikkeling van een leesmethode voor dove kinderen?	37
Literatuurlijst	38
Advieslijsten.....	38
Series voor zwakke lezers	39

Voorwoord

Regelmatig word ik gebeld door Els van der Zee, beleidsmedewerkster van de Nederlandse Federatie van Organisaties van Ouders van Dove Kinderen, de FODOK. Vaak is de aanleiding een krantenartikel of een tv-programma, waarin melding is gemaakt van een nieuwe leesmethode, een nieuwe verklaring voor leesproblemen, een computerprogramma om dyslectische kinderen te leren lezen, enz. enz.

Alle ouders vinden het belangrijk dat een kind goed leert lezen. Ik denk dat dat zonder uitzondering ook voor alle ouders van dove kinderen geldt. In het onderwijs aan dove kinderen wordt heel veel tijd en aandacht besteed aan het leren lezen. Maar desondanks zijn er veel te veel dove kinderen die niet graag, en niet goed lezen.

Wanneer er dan ergens melding wordt gemaakt van een nieuwe methode of andere oplossing voor leesproblemen, bellen ouders van dove kinderen de FODOK met de vraag of het zin zou hebben deze methode te gebruiken bij dove kinderen. Els belt dan wat mensen om advies, en regelmatig belt ze ook mij. Ik probeer altijd zo goed mogelijk antwoord te geven, maar ben zelf nooit echt tevreden over mijn reactie.

Hoe eenvoudig een telefonische vraag ook is, iedere keer weer is het antwoord vreselijk complex. Omdat de leesproblematiek van dove kinderen vreselijk complex is, en omdat er zo verschrikkelijk veel verschillende meningen en opvattingen zijn over de oorzaken en over de mogelijkheden die we hebben om er iets aan te doen.

In overleg met de FODOK is deze brochure geschreven met een aantal van de meer algemene vragen die regelmatig door ouders van dove kinderen gesteld worden. Voor zover mogelijk voorzien van een antwoord.

Deze brochure is begonnen als een toezegging aan Els om op een A4tje mijn antwoord samen te vatten bij een telefonische vraag van een ouder. Dat werden direct al meerdere A4tjes.

Vervolgens is de tekst in meerdere rondes door verschillende mensen gelezen en van commentaar voorzien. Steeds weer bleek ieder antwoord aanleiding tot vele nieuwe vragen. Het is echter nooit de bedoeling geweest om een alomvattend overzichtswerk te schrijven. Daarom ben ik gestopt bij 10

vragen, 9 antwoorden en blijven al die andere vragen in deze brochure onbeantwoord.

De antwoorden die wél gegeven worden, zijn bovendien niet de enige juiste, of enige mogelijke antwoorden. Het zijn de persoonlijke antwoorden van iemand die zich al 20 jaar afvraagt waarom we dove kinderen nog steeds niet goed kunnen leren lezen. Het is niet geschreven als wetenschappelijk verslag, maar als reactie op vragen van ouders.

Met dank aan iedereen die eerdere versies gelezen en van commentaar voorzien heeft, met excuses aan al diegenen die niet met name genoemd zijn en wiens visie onvoldoende uitgebreid aan de orde komt, met dank aan de FODOK die de uitgave van deze brochure mogelijk heeft gemaakt, en vooral: met dank aan Els van der Zee voor de aanzet die ze gaf tot deze brochure, en haar blijvende inzet bij de uitgave ervan.

Liesbeth Pijfers
November 1997

Voorwoord bij de tweede druk

Nationaal en internationaal is er momenteel veel gaande met betrekking tot het leesonderwijs aan dove kinderen. De deskundigen zijn echter nog steeds verdeeld in hun visies op wát de oorzaak van de leesproblemen van dove kinderen is, en wát de oplossing. De tweede druk van deze brochure is daarom ongewijzigd gebleven; alleen de typefouten zijn gecorrigeerd en de adresgegevens zijn bijgewerkt.

De oplage van deze tweede druk is echter klein gehouden in de hoop dat het op korte termijn nodig zal zijn de brochure geheel te herzien.

Liesbeth Pijfers
December 1998

1. Waarom is lezen zo belangrijk?

Net als alle volgende vragen is dit een vraag waarop veel antwoorden mogelijk zijn. Leerkrachten geven een ander antwoord dan leerlingen; mensen die goed kunnen lezen, geven een ander antwoord dan mensen die niet, of niet goed kunnen lezen. Veel hangt ook af van de alternatieven die er zijn: als je goed kunt horen, is lezen niet zó onmisbaar, omdat je dan bijvoorbeeld naar gesproken boeken kunt luisteren. Als je de krant niet kunt lezen, kun je dan toch naar de radio luisteren en naar de tv kijken. In Nederland blijken horende kinderen steeds minder vaak te lezen, en steeds minder graag te lezen. Ze kijken liever tv, doen computerspelletjes, en lezen misschien alleen nog stripverhalen. Sommige mensen vinden dat vreselijk, anderen vinden dat het gewoon bij deze tijd hoort.

De meeste dove kinderen lezen ook niet graag. Toch is het juist voor dove kinderen heel belangrijk dat ze goed kunnen lezen. Vroeger, maar ook nu.

- **Informatie**

Als je doof bent, mis je heel veel informatie die horende mensen via de oren binnen krijgen: gesprekken, reclames, nieuwsberichten, tv, enz. Als je kunt lezen, heb je toch (enigszins) toegang tot diezelfde informatie: via kranten, reclamefolders, boeken, ondertitels op tv, teksttelefoon, Teletekst, fax, brieven, en tegenwoordig: via de computer en Internet. Ook in het onderwijs is lezen onmisbaar. Zeer veel informatie in het reguliere onderwijs en in het dovenonderwijs wordt schriftelijk aangeboden en leerlingen moeten die zelfstandig kunnen lezen. Een leerling die niet kan lezen, zal in het Nederlandse onderwijs niet veel diploma's kunnen halen.

Dikwijls wordt ook gezegd dat dove mensen alleen door lezen en schrijven toegang hebben tot de cultuur van de horende samenleving. Dat zou betekenen dat een dove Nederlander die niet kan lezen en schrijven, geen toegang heeft tot de Nederlandse cultuur. En dat is natuurlijk niet waar: cultuur is ook het Nederlandse landschap, wat we eten, hoe we ons

kleden, fietsen, tulpenbollen, en Rembrandt. Maar de Nederlandse cultuur wordt - net als andere Westerse culturen - voor een heel groot gedeelte bepaald of ingevuld door onze Nederlandse taal.

Je kunt het vergelijken met de doven-cultuur en de gebarentaal. Als je geen gebarentaal kent, is het moeilijk of misschien zelfs onmogelijk om toegang te krijgen tot de doven-cultuur. Op dezelfde manier is het moeilijk om echt toegang te krijgen tot de Nederlandse horenden-cultuur, als je de Nederlandse taal niet beheerst.

- **De Nederlandse taal**

Dove kinderen moeten de Nederlandse taal voor een zeer groot deel leren door lezen en schrijven. Ook later is lezen de meest efficiënte manier voor dove mensen om hun kennis van de Nederlandse taal uit te breiden en 'bij de tijd' te houden.

- **Communicatie**

De meeste horende mensen kennen geen gebaren. Communicatie tussen horende en dove mensen gebeurt daarom meestal door middel van spreken en spraakafzien (liplezen), maar heel vaak ook door middel van lezen en schrijven. Bij telecommunicatie zijn dove mensen voorlopig nog helemaal afhankelijk van geschreven taal: je kunt de teksttelefoon, de fax en Internet alleen gebruiken, als je kunt lezen en schrijven.

- **Spreken, spraakafzien**

Bij het spreekonderwijs is het lezen en schrijven onmisbaar om dove kinderen de uitspraak van woorden en zinnen aan te leren. Ook het leren spraakafzien kun je je nauwelijks voorstellen, als daarbij geen gebruik kan worden gemaakt van lezen en schrijven. Hoe goed iemand kan spraakafzien, hangt nauw samen met zijn of haar kennis van de Nederlandse taal. En kennis van de Nederlandse taal hangt bij dove mensen zeer nauw samen met leesvaardigheid.

- **Taalbewustzijn, abstract denken, analytisch denken**

Er is nóg een reden waarom leren lezen belangrijk is, voor horende en dove kinderen. Terwijl ze leren lezen, leren ze om niet alleen in taal te denken, maar ook om over taal na te denken. Kinderen leren onderscheid maken tussen de vorm van een woord (wat is de eerste letter, hoeveel lettergrepen heeft het woord, is het een samengesteld woord of niet), en de betekenis van het woord (is het een dier of een ding, waar is het van

gemaakt, kun je het opeten?). De meeste kinderen leren dit spelenderwijs, zodat heel vaak vergeten wordt wat een belangrijke denkprestatie dit is. Kinderen die (nog) niet kunnen lezen, maken echter vaak geen onderscheid tussen een woord en de betekenis van dat woord. Zolang woorden onlosmakelijk verbonden zijn met hun betekenis, wordt het abstracte denken ernstig belemmerd.

Dan is het voor het kind bijvoorbeeld moeilijk te accepteren dat het woord 'oma' niet alleen naar de eigen oma verwijst, maar door andere kinderen gebruikt wordt om over hún oma te praten. Een kind dat leert dat een mug een insect is, zal denken dat die twee begrippen dus ook precies hetzelfde betekenen. Het zal voor dat kind dan volstrekt onbegrijpelijk zijn, dat mieren en kevers ook insecten zijn.

Als kinderen leren lezen, worden ze aangezet om na te denken over woorden en taal. Zo worden ze zich bewust van het verschil tussen de vorm van een woord, en de betekenis.

Bij het leren lezen, leren kinderen ook om analytisch te denken: in een geschreven of gesproken woord moeten ze de afzonderlijke letters en klanken leren herkennen. Ze leren verder dat volgorde belangrijk is: de volgorde van letters in een woord is belangrijk, maar ook de volgorde van woorden in een zin.

Ze leren dat dingen afhankelijk zijn van elkaar: soms moet je een e uitspreken als de "ù" van "bus", soms als de "è" van "bes", soms als de "ee" van "been" (in: "wegnemen" komen ze bijvoorbeeld alledrie voor). Waarom? In het begin: omdat de meester of juffrouw dat zegt. Maar al heel snel: omdat een woord of een zin anders onzin is. Kinderen leren dus ook om zelf te controleren wat ze lezen.

Dit zijn allemaal 'denkvaardigheden' die kinderen ook op andere manieren kunnen verwerven. Een tweetalige opvoeding bijvoorbeeld, zet kinderen ook aan om na te denken over het verschil tussen woorden en hun betekenis. Toch worden deze denkvaardigheden binnen het huidige onderwijs vooral verworven voor, door, en tijdens het leren lezen. Kinderen die zich om de een of andere reden niet deze manieren van denken eigen kunnen maken, lopen al snel vast bij het leren lezen en

worden zelden goede lezers.

Het is echter geen kwestie van alles of niets. De snelheid waarmee kinderen deze vaardigheden ontwikkelen, en de uiteindelijke vaardigheid die ze erin bereiken, lijken sterk te variëren tussen kinderen. Niet alleen het (lees)onderwijs blijkt daarbij van belang, maar bijvoorbeeld ook de aanleg en persoonlijkheid van het kind en het leesklimaat thuis.

2. Waarom is er zoveel discussie over het lezen van dove kinderen?

In het vorige hoofdstuk is al beschreven waarom lezen belangrijk is, en waarom het extra belangrijk is voor dove kinderen. Iedereen is het daar eigenlijk wel over eens. Toch wordt er nationaal en internationaal heel veel geschreven en gepraat over het leesonderwijs aan dove kinderen. Veel te weinig dove kinderen blijken namelijk goede lezers te worden. In Nederland wordt het leesniveau van dove kinderen niet landelijk getest, maar over het algemeen wordt aangenomen dat de Nederlandse resultaten vergelijkbaar zijn met die in o.a. Engeland en de Verenigde Staten. Daar blijken dove leerlingen bij het leren lezen vast te lopen op het niveau van acht- à negenjarige horende kinderen. Dat wil zeggen dat de 'gemiddelde' dove lezer - ondanks lang en intensief onderwijs - niet goed genoeg leest voor het voortgezet onderwijs, voor de krant, of voor (gewone) ondertiteling op tv. Het Nieuws voor Doven en de ondertiteling van Nederlandstalige tv-programma's voor doven worden geschreven in makkelijk leesbaar Nederlands (eenvoudige woorden, korte zinnen) omdat het gewone Nederlands voor veel vroegdove* lezers te moeilijk is en niet (goed) begrepen wordt. Op alle scholen voor dove kinderen werd en wordt veel aandacht en tijd besteed aan het leesonderwijs. En toch leren maar heel weinig dove kinderen echt goed lezen.

Dat was zo in het orale onderwijs, en voor zover bekend is dat nog steeds zo (zie ook hoofdstuk 7). Kennelijk weten we nog steeds niet hoe we dove kinderen goed kunnen leren lezen.

** Vroegdoof: iemand die vanaf de geboorte doof is of op jonge leeftijd doof is geworden, in tegenstelling tot laatdoof: iemand die op latere leeftijd doof geworden is.*

3. Hoe leren horende kinderen lezen?

In het gewone basisonderwijs leren kinderen lezen door de woorden die ze zien, om te zetten in gesproken woorden. Eerst gaat dat hardop, later zacht voor zichzelf. Eerst gaat dat heel langzaam, daarna steeds sneller. Eerst vraagt het heel veel concentratie en aandacht, later gebeurt het (bijna) automatisch.

Bij sommige leesmethodes leren kinderen eerst een aantal woorden globaal herkennen, de zogenaamde globaalwoorden. Dat is vooral om de kinderen te laten ervaren wat lezen is, en om ze snel succes te laten hebben bij het leren lezen. Na één les kunnen ze misschien al 5 woorden 'lezen'!

Sommige methodes slaan deze eerste stap over en beginnen meteen met het technisch lezen. Bij het technisch lezen, leren kinderen om de letters van een gedrukt woord één voor één om te zetten in de klanken die er bij horen. Dat wordt geoefend met klankzuivere woorden; dat wil zeggen: met woorden waarbij de letters 'zuiver' kunnen worden omgezet in de bijbehorende klanken. Dat kan bijvoorbeeld bij "vis", "pet", "bus". Maar dat kan niet bij "lepel", of "duren". Een kind dat deze woorden keurig volgens de regels zou verklanken, zou dan immers "lèpèl" (met twee keer de è-klank van "pet" zeggen), en "durèn": (met de u-klank van "bus" en de è klank van "pet").

Horende kinderen leren in groep 3 met behulp van klankzuivere woorden welke letters er zijn, en welke klank er bij iedere letter hoort. Ze leren ook om de letters van een woord in volgorde te zeggen en samen te voegen tot een heel woord ("v" "i" "s" , "vis"). Dat wordt ook wel het verklanken genoemd: geschreven letters en letterpatronen omzetten in klanken en klankpatronen. In de meeste gevallen kan een horend kind controleren of het de letters en het woord goed verklankt heeft door naar zichzelf te luisteren. Als het kind het goed gedaan heeft, is het resultaat immers een woord dat het kent. "Oh ja, vis!" Voor de zekerheid staat er bij de meeste leesmethodes ook nog wel een plaatje van een vis bij het gedrukte woord, om het kind daarbij te helpen.

Dit letter-voor-letter verklanken wordt wel de elementaire leeshandeling genoemd en is de basis voor het verdere lezen. Andere woorden die daar ook wel voor gebruikt worden, zijn: verklanken, ontsleutelen, decoderen, fonologisch coderen.

Wanneer het letter voor letter lezen steeds sneller gaat en minder aandacht vraagt, gaat het horende kind automatisch over op het lezen van woord-delen. Hele stukken woord worden in één keer herkend, en in één keer omgezet in de gesproken vorm, de klankvorm.

Als een kind niet meer letter voor letter leest, dan kan het ook niet-klankzuivere woorden goed gaan lezen. Niet iedere letter wordt dan immers in een klank omgezet, maar hele stukken woord worden in één keer verklankt. Het kind leest niet "l"... "è".... "p" ... "è" "l", maar "lee" ... "pul", of zelfs "leepul" in één keer.

Bij dit proces speelt de taalkennis van het kind een heel belangrijke rol. Door de taalkennis weet het kind immers welke woorden er in een boek zouden kunnen staan. Als het kind voor het eerst het woord "lepel" in een boek tegenkomt, dan zal het dat misschien nog letter voor letter als "lèppèl" verklanken. Maar dan zal het kind zelf horen dat het een fout woord zegt, en het nog eens proberen. Net zolang totdat het uiteindelijk bij "leepul" uitkomt, een woord dat het wél kent. Als dit kind bij volgende leeslesjes het woord "lepel" nog een paar keer tegenkomt, dan zal het dat woord steeds sneller direct goed kunnen lezen (= zeggen).

Letters en woorddelen in de bijbehorende klanken omzetten, wordt technisch lezen genoemd. Het is de techniek die een horend kind onder de knie moet hebben, voordat het een woord of een tekst met begrip kan lezen.

De technische leesvaardigheid wordt meestal gemeten met de 1- of 3-minuten test voor technisch lezen. Een kind moet dan rijtjes woorden hardop voorlezen. Die woorden worden steeds langer en steeds moeilijker. De score is het aantal woorden dat het kind in 1 of 3 minuten tijd goed heeft kunnen lezen (= hardop uitspreken). Er wordt dus niet aan het kind gevraagd, of het

weet wat de woorden betekenen die het leest. Het gaat er alleen maar om, dat het kind snel en correct bij de geschreven woorden het bijbehorende gesproken woord kan zeggen. De veronderstelling daarbij is natuurlijk steeds dat een kind weet, wat een woord betekent, als het dat woord goed kan uitspreken.

De volgende stap in het leesonderwijs aan horende kinderen is het begrijpend lezen. Daarmee wordt eigenlijk al een begin gemaakt, zodra een kind een paar woorden kan lezen. Technisch lezen - rijtjes geschreven woorden hardop voorlezen - is immers niet leuk. Daarom wordt het technisch lezen zo snel mogelijk geoefend met eenvoudige zinnetjes en verhaaltjes.

Ieder woord dat gelezen wordt, moet dan passen in de zin of in het verhaaltje waar het deel van uitmaakt. Het kind kan daardoor zelf controleren of het een woord goed gelezen heeft, ook als er geen plaatje bij dat woord staat.

Bovendien levert het verhaal de motivatie om verder te lezen, en de stimulans om steeds méér te lezen.

Dat is belangrijk, want hoe meer een kind leest, hoe sneller het technisch lezen zal verlopen en hoe makkelijker (en leuker!) het begrijpend lezen wordt.

Horende kinderen oefenen het begrijpend lezen, net als het technisch lezen, door geschreven woorden om te zetten in de bijbehorende klankvormen: gesproken woorden. Bij het begrijpend lezen moeten nu echter niet alleen alle woorden goed worden uitgesproken, maar moet de hele zin ook met de goede intonatie worden voorgelezen. Kinderen leren 'op toon lezen'. De intonatie helpt om belangrijke woorden in de zin te benadrukken en om woorden niet één voor één te lezen, maar in hun onderlinge samenhang: in woordgroepen of zinsdelen. En daarmee helpt intonatie het kind ook, om te begrijpen wat er staat. Een zin zonder intonatie lijkt immers niet op de gesproken taal die het kind kent, een zin met intonatie wel.

Door veel te lezen, zal het horende kind steeds meer woorden steeds sneller kunnen gaan lezen. En daardoor zal het ook steeds langere zinnen kunnen lezen.

Om steeds langere zinnen *met begrip* te kunnen lezen, moet het kind de woorden die het gelezen heeft even vasthouden totdat de hele zin, of een

samenhangende woordgroep, compleet is. Als alle woorden in een woordgroep of zin gelezen zijn, kunnen ze als onderling samenhangend geheel in één keer door het taalsysteem verwerkt worden. Pas na die verwerking door het taalsysteem zal het kind de gelezen zin ook begrijpen en de betekenis ervan kunnen onthouden.

Het werkgeheugen zorgt bij het lezen, maar ook bij het luisteren, voor die tijdelijke opslag van woorden, die noodzakelijk is voor de verwerking van grotere gehelen.

Want ook bij het luisteren worden zinnen immers niet woord voor woord begrepen, maar in zinsdelen en hele zinnen. Een kind dat woord voor woord leest of luistert, zal misschien bij de zin: "In augustus sneeuwt het in Nederland nu eenmaal niet", halverwege de zin al gaan protesteren omdat 'augustus' en 'sneeuw' niet bij elkaar horen.

Voordat horende kinderen leren lezen, zijn ze al gewend om het werkgeheugen te gebruiken om de woorden die ze horen 'op te sparen' voordat deze verwerkt worden door het taalsysteem. Bij het leren lezen kunnen ze het werkgeheugen op dezelfde manier gaan gebruiken voor de woorden die ze (hardop) lezen.

Het werkgeheugen voor gesproken woorden werkt bij horende mensen als een soort echo-box, en is gespecialiseerd in het eventjes vasthouden van woorden die je hoort, voordat ze verder verwerkt worden door het taalsysteem.

Ook als kinderen later zachtjes voor zichzelf lezen, blijft deze echo-box verantwoordelijk voor het tijdelijk opslaan (opsparen) van de net gelezen woorden. Het is dus niet letterlijk een echo-box, want bij stillezen hoor je niks. Hoe een en ander precies werkt, is echter nog niet bekend. De echo-box wordt ook wel het auditieve werkgeheugen genoemd.

Dove kinderen hebben deze echo-box uiteraard niet, of in ieder geval: niet een echo-box die net zo werkt als bij horende kinderen. Meer daarover in hoofdstuk 7.

Net als het technisch lezen, is het begrijpend lezen vooral een kwestie van

veel oefenen. En oefenen is een kwestie van motivatie. Als de leesvaardigheid zich goed ontwikkelt, kan het kind steeds leukere boeken en teksten gaan lezen. Daardoor zal het steeds meer gaan lezen, waardoor het weer beter zal gaan lezen, enz. enz.

4. Wat doet men als een horend kind niet goed leert lezen?

Bij horende kinderen kunnen leesproblemen verschillende oorzaken hebben. In de meeste gevallen zal het gaan om problemen bij het technisch lezen.

Er zijn kinderen, die niet goed kijken naar de woorden op een bladzijde, of die de woorden niet goed zien. Niet goed kijken wil zeggen: een kind kan het eigenlijk wel zien, maar het kijkt niet goed omdat het niet gemotiveerd is, of omdat het de concentratie daarvoor niet kan opbrengen. Een kind dat woorden niet goed ziet, heeft misschien problemen met het gezichtsvermogen. Bij sommige vormen van dyslexie ('woordblindheid') is het alsof de letters niet op dezelfde plaats op de pagina blijven staan. Het lijkt of de letters bibberen, of dansen. En dan is het moeilijk om precies te zien wat er staat.

Niet goed horen lijkt echter veel vaker de oorzaak van leesproblemen te zijn. Een kind heeft problemen met lezen, omdat het het verschil niet hoort tussen "bas" en "das", of tussen "peer" en "beer". Ook kinderen die geen problemen hebben met het horen van zachte geluiden en die dus eigenlijk niet 'hardhorend' zijn, kunnen problemen hebben met het onderscheid tussen klanken die veel op elkaar lijken. Ze horen klanken misschien een beetje dof of omfloerst, waardoor het moeilijk is om kleine verschillen te horen. Voor andere kinderen is de snelheid waarmee klanken en woorden elkaar opvolgen een probleem: bij de verwerking overlappen klanken elkaar, waardoor kleine verschillen evenmin goed gehoord worden.

Kinderen met dit soort gehoorproblemen horen alle woorden min of meer als 'globaalwoorden': ze horen een globale woordvorm, en raden de betekenis door bijvoorbeeld te letten op de woordlengte, enkele opvallende klanken, en de situatie waarin het woord gezegd wordt. Deze gehoorproblemen worden vaak pas ontdekt als het kind op school moeite blijkt te hebben met het leren lezen. Een kind met een dergelijk gehoorprobleem heeft immers misschien nooit het verschil gehoord tussen "bas" en "das", of "peer" en "beer". Het

weet dan ook helemaal niet dat dit verschillende woorden zijn. De leerkracht en de ouders kunnen in dat geval bij de eerste leeslesjes tot in het oneindige herhalen dat het ene geschreven woordje "bas" is, en het andere geschreven woordje "das". Maar als het kind het verschil tussen die twee woordjes niet hoort, zal het daar niet veel van leren. Het kind zal zelfs helemaal niet begrijpen wat de bedoeling van al die oefeningen is, het zal fouten blijven maken, en het zal misschien een hekel krijgen aan lezen.

Het eerste doel bij de behandeling van leesproblemen bij horende kinderen is daarom ook: de leesmotivatie verbeteren. Kinderen moeten inzien dat lezen geen onzin is, en dat het zelfs leuk kan zijn. Ze krijgen dus leesopdrachten die leuk of zinvol zijn én waarbij ze succes kunnen hebben.

Vervolgens zal men controleren of een kind met leesproblemen de woorden wel goed ziet, en of het kleine verschillen tussen woorden wel goed kan horen.

Als kinderen het verschil niet horen tussen "bas" en "das", dan zal de remedial teacher het kind niet tot in het oneindige woordjes laten lezen met een B en een D. Eerst wordt er dan waarschijnlijk gewerkt aan de auditieve training, zodat het kind wél het verschil gaat horen horen tussen "b" en "d".

De aanpak van leesproblemen bij horende kinderen is daarmee in grote lijnen: 1. de motivatie verbeteren, 2. zorgen dat aan de basisvoorwaarden voldaan wordt, zodat het kind kleine verschillen tussen woorden kan zien en horen, en 3. heel veel oefenen, zodat de verschillende deelvaardigheden van het lezen 'automatisch' gaan verlopen. Dat wil zeggen: snel, en zonder dat er (veel) aandacht voor nodig is.

Wanneer ook na gericht oefenen niet aan de basisvoorwaarden voldaan wordt (het kind ziet verschillen tussen letters echt niet, het kind kan het verschil tussen sommige klanken nog steeds niet horen) dan worden soms hulpmiddelen ingeschakeld, of men leert het kind strategieën aan ("ezels-bruggetjes") om een dergelijk leesprobleem te omzeilen.

5. Waarom zijn de leesmethodes voor horende kinderen niet geschikt voor dove kinderen?

Er zijn voor horende kinderen veel verschillende leesmethodes in de handel. Volledige pakketten met een handleiding voor de leerkracht, werk- en leesboeken voor de kinderen, en testmateriaal om de vorderingen van de leerlingen bij te houden. Kennelijk leren de meeste horende kinderen daar toch redelijk goed mee lezen. Waarom worden deze pakketten niet gebruikt in het onderwijs aan dove kinderen?

Sommige scholen voor dove kinderen gebruiken wel onderdelen van leesmethodes voor horende kinderen. Er zijn twee belangrijke redenen, waarom deze pakketten echter niet zonder meer in hun geheel bruikbaar zijn voor dove kinderen.

1. Dove kinderen die gaan leren lezen, hebben een achterstand ten opzichte van horende kinderen in hun kennis van de woordenschat en de grammatica van het Nederlands. De leesmethodes voor horende kinderen gaan ervan uit, dat de kinderen bekend zijn met de betekenis van de woorden en de zinnen die ze lezen. Dove kinderen moeten niet alleen de woorden leren lezen, maar moeten bij veel woorden en zinnen ook nog leren wat deze betekenen.
2. Alle horende kinderen leren in Nederland lezen door geschreven woorden uit te spreken. Eerst hardop, later zachtjes voor zichzelf. Als een horend kind een geschreven woord hardop uitspreekt, hoort het zichzelf praten. Een onbekend geschreven woord, wordt dan ineens een bekend gesproken woord. Voor jonge dove kinderen is de articulatie van veel klanken nog een probleem. Sommige geschreven woorden in de oefenboekjes zullen ze nog niet kunnen uitspreken. En als ze de woorden kunnen uitspreken, dan kunnen ze hun eigen uitspraak toch niet zelf horen. Er moet dus altijd een horend iemand bij zijn, die controleert of het kind het woord goed heeft uitgesproken.

En die uitlegt wat het woord betekent.

Ook al weet een doof kind heel goed wat TAS betekent als je het gebaar TAS maakt, dan wil dat immers nog niet zeggen dat het weet wat het gesproken woordje "tas" betekent. Nog veel moeilijker is dat met woorden waarvoor de gebarentaal geen apart gebaar kent, en met woorden die je op meer dan één manier kunt gebaren: woorden als "de", en "het", en woorden als "zijn" ("dat is ZIJN boek", maar ook: "Waar ZIJN de boeken?"), en "haar" ("Dat is HAAR boek", maar ook: "Zij heeft rood HAAR"). Dove kinderen kunnen deze woorden bij het lezen misschien wel goed leren uitspreken, maar zullen daarnaast nog moeten leren dat eenzelfde woord verschillende dingen kan betekenen, afhankelijk van de andere woorden in de zin of het verhaal.

Leesmethodes voor horende kinderen houden geen rekening met deze struikelblokken voor dove kinderen. Leerkrachten in het dovenonderwijs die toch een gewone leesmethode gebruiken, zullen zelf oplossingen moeten bedenken om deze struikelblokken te omzeilen. Omdat leesmethodes voor horende kinderen over het algemeen heel systematisch zijn opgebouwd, levert een 'oplossing' (onbekende woorden overslaan, bijvoorbeeld) later misschien nieuwe problemen op.

6. Waarom is er dan nog geen lees-methode speciaal voor dove kinderen?

Bij het orale onderwijs aan dove kinderen was het leren lezen helemaal geïntegreerd met het leren communiceren en het leren van het Nederlands. Kinderen leerden lezen door middel van het schriftelijk gesprek. De leerkracht schreef op wat kinderen hadden meegemaakt en wat ze daarover wilden vertellen. Deze schriftelijke gesprekjes werden vervolgens gebruikt voor het leren lezen, en voor de taalreflectie (het leren van het Nederlands). Deze methode is wel beschreven voor leerkrachten, maar kon uiteraard niet uitgewerkt worden naar een leesmethode zoals die er zijn voor horende kinderen. Centraal bij deze manier van werken, de gespreks-methode, stond immers dat de leerkracht opschreef wat de kinderen zelf wilden vertellen. En dat kun je niet van tevoren programmeren.

Omdat bij de gespreksmethode de overstap naar gewone leesboeken te groot bleek, is er destijds wel een begin gemaakt met de uitgave van speciale leesboeken voor dove kinderen. Deze boeken werden geschreven in makkelijk leesbaar Nederlands en hielden rekening met de beperkte wereldkennis van oraal opgevoede dove kinderen.

Sinds het gebruik van gebaren en gebarentaal in het onderwijs aan dove kinderen algemeen geaccepteerd wordt, is het leren lezen langzaam maar zeker losgekoppeld van het leren communiceren. Het schriftelijk gesprek wordt als gevolg daarvan op de meeste scholen niet meer toegepast, en kan dus niet langer de kern vormen van het leesonderwijs aan dove kinderen. Inmiddels is daarom wel een begin gemaakt met de ontwikkeling van speciale leesmethodes voor dove kinderen. Dat deze pas in een experimentele fase zijn, heeft ook weer een aantal oorzaken:

- Commerciële uitgevers zijn niet of nauwelijks geïnteresseerd in een leesmethode voor dove kinderen, omdat de ontwikkelkosten hoog zijn, en de afname gering is. Het is commercieel dus niet interessant.

- De scholen hebben zelf maar beperkte middelen voor de ontwikkeling van een leesmethode. Tijd, geld en/of deskundigheid ontbreken.
- Hoewel veel onderzoek heeft aangetoond dat dove kinderen slecht leren lezen, weet niemand (ook internationaal niet) hoe het leesonderwijs aan dove kinderen dan wél moet worden ingevuld. Dat wil zeggen: er zijn wel deskundigen die zeggen de oplossing te weten, maar die deskundigen spreken elkaar tegen. Dat is zo in Nederland, maar ook internationaal. Alleen met een vergelijkend onderzoek zou je kunnen nagaan, wie van deze deskundigen gelijk heeft. Zo'n vergelijkend onderzoek zou aan zeer strenge regels moeten voldoen om het effect van toevalligheden en subjectieve invloeden uit te kunnen sluiten. Voorlopig zal dat niet gebeuren, al is het maar omdat de meeste scholen de weinige middelen die ze hebben liever investeren in het (verder) ontwikkelen van een eigen methode, dan in een vergelijking met methodes van anderen.

7. Wat gaat er bij dove kinderen anders als ze leren lezen?

Zoals in het vorige hoofdstuk al is gezegd: niemand heeft nog kunnen bewijzen, wat precies de oorzaak van de leesproblemen van dove kinderen is. Verschillende deskundigen hebben zich verdiept in verschillende aspecten van het (leren) lezen. En hebben op zijn minst aannemelijk gemaakt, dat de situatie voor dove kinderen ten aanzien van dat ene aspect anders is dan voor horende kinderen.

Soms wordt dat vervolgens als basis genomen voor de ontwikkeling van een leesmethode, die specifiek rekening houdt met dat ene aspect van het leren lezen. En soms gaan kinderen die met deze methode leesles krijgen, dan inderdaad (iets) beter lezen.

Veel vaker echter blijven theorieën en/of leesmethodes ongetoetst en worden ze niet op een objectieve manier vergeleken met andere methodes.

Vooralsnog lijkt geen enkele theorie of methode te bereiken dat alle dove kinderen, of zelfs: de meeste dove kinderen, goed leren lezen.

Hieronder is op een rijtje gezet, op welke punten de situatie van dove kinderen volgens deskundigen afwijkt van die van horende kinderen. Hoe belangrijk elk van die punten is, en of één van die punten misschien dé enige echte oorzaak is van alle (lees)problemen van dove kinderen, dat zal de toekomst hopelijk ooit uitwijzen.

- **Symbolisatie, communicatie**

Een horend kind dat leert lezen, weet al dat alle dingen in de wereld een naam hebben, en dat je die namen kunt gebruiken om te communiceren.

Dove kinderen die in de eerste levensjaren weinig taal aangeboden hebben gekregen, of alleen in een vorm die ze niet (goed) hebben kunnen waarnemen, weten dat nog niet. Deze dove kinderen beginnen het leesonderwijs daardoor met een achterstand in symbolisatie en

communicatie.

- **Technisch lezen**

Horende kinderen leren bij het technisch lezen om woorden te verklanken. Ze slaan daarmee drie vliegen in één klap:

- ze leren globaalwoorden analyseren door de afzonderlijke letters om te zetten in klanken;
- ze leren afzonderlijke klanken combineren tot een samenhangend geheel: een gesproken woord;
- ze leren bij dat gesproken woord de betekenis oproepen: het kind begrijpt wat het leest.

Dove kinderen daarentegen kunnen de woorden die ze bij het technisch lezen krijgen aangeboden vaak niet (goed) uitspreken, ze kunnen zichzelf niet horen en kunnen dus niet controleren of ze het woord goed hebben gezegd, én ze weten de betekenis van het woord misschien niet.

Als een doof kind bij het beginnend leesonderwijs toch veel woorden zonder begrip moet 'verklanken', dan went het zich misschien een leesstrategie aan die op lange termijn averechts werkt. Dat kind gaat misschien denken dat het bij het begrijpend lezen de bedoeling is dat je de betekenis van woorden raadt. Lezen wordt dan het oplossen van een rebus: hier en daar een letter lezen, een bekend woord herkennen, combineren met het plaatje bij het verhaal, en de rest maar raden. In het dovenonderwijs wordt dat wel 'kraaltjesrijgen', of 'krentenpikken' genoemd.

Als het kind eigenlijk al weet wat er in een tekst staat, voordat het die tekst gaat lezen (zoals bijvoorbeeld het geval is bij het lezen van een schriftelijk gesprek), dan lijkt het of dat kind goed kan lezen. Het leest echter niet wat er in de tekst staat, maar wat het zich nog weet te herinneren van de inhoud van het gesprek. Pas wanneer dat kind een zin of tekst moet lezen waarin iets nieuws of onverwachts wordt beschreven, zal

blijken dat het kind weliswaar een goed geheugen heeft, maar niet of nauwelijks kan lezen.

Het is ook mogelijk dat een kind zich bij het technisch lezen aanwent om alle aandacht te richten op het correct uitspreken van de woorden die gelezen moeten worden. Het kind zal leren om woordbeelden correct te verklanken, maar het kind zal zich zelden of nooit afvragen wat de woorden die worden uitgesproken, nu eigenlijk betekenen. Deze kinderen lezen misschien wel heel precies wat er staat, maar lezen zonder begrip.

Op sommige scholen wordt daarom bij het technisch lezen gebruik gemaakt van het handalfabet. Het vingerspellen gaat de meeste dove kinderen immers makkelijker af dan het articuleren. Net zoals een horend kind een woord alleen goed kan uitspreken als het naar alle letters kijkt, kan een kind een woord alleen goed vingerspellen, als het naar alle letters kijkt. Toch is er een belangrijk verschil met de horende kinderen: het vingerspellen helpt het dove kind wel om geschreven woorden te analyseren; maar het vingerspellen leidt niet automatisch tot het begrijpen van de betekenis van dat woord. Dat gebeurt alleen bij die woorden, die het kind ook in de communicatie door middel van vingerspelling krijgt aangeboden. Bij eigennamen, bijvoorbeeld, en misschien bij enkele plaatsnamen, maar niet bij al die andere woorden die het kind in de dagelijkse communicatie in de vorm van gebaren kent.

De meeste scholen leren de kinderen daarom tegenwoordig om met gebaren te lezen. Bij ieder woord dat gelezen wordt, moet het kind het bijbehorende gebaar maken. De gebaren moeten ervoor zorgen, dat het kind de woorden die het leest ook begrijpt. Maar ook nu is er weer een belangrijk verschil met horende kinderen. Een horend kind kan na een paar maanden leesonderwijs alle woorden letter voor letter of in grotere

eenheden verklanken. De klankvorm die het kind dan hardop of zachtjes voor zichzelf zegt, roept automatisch de betekenis van dat woord op, zelfs als het kind dat woord nog nooit eerder in geschreven vorm heeft gezien. Dat is één van de grote voordelen van ons alfabetische schrift. Als je eenmaal weet, welke klanken bij welke letters horen, dan kun je redelijk efficiënt alle geschreven woorden van deze taal lezen (= decoderen, uitspreken, begrijpen).

Voor dove kinderen die met gebaren lezen, ontbreekt die efficiënte 'decodeer-sleutel'.

Het dove kind dat met gebaren leest, zal bij ieder nieuw woord dat het tegenkomt, het bijbehorende gebaar of de betekenis aangeboden moeten krijgen. Het zal dus veel langer duren, voor het dove kind zelfstandig kan lezen.

- **Taal**

Horende kinderen leren om zinnen 'op toon', in samenhangende woordgroepen te lezen. Woorden die in de gesproken taal bij elkaar horen en in één keer worden uitgesproken, moeten ook als één ademgroep gelezen worden. Het horende kind kan dat, door de kennis die het heeft van de gesproken taal. De taalkennis helpt het kind ook om te voorspellen wat het volgende woord in een zin kan zijn - zodat dat woord sneller herkend kan worden. De taalkennis helpt het kind om lange zinnen in zinvolle ademgroepen (zinsdelen) te verdelen. De taalkennis zorgt ervoor dat de afzonderlijke woorden van een woordgroep opgespaard kunnen worden in het werkgeheugen. En tenslotte zorgt de taalkennis ervoor, dat het kind begrijpt wat die opgespaarde woorden betekenen.

Horende kinderen kunnen bij het leren lezen dus zeer sterk leunen op hun voorkennis van de gesproken taal. Dove kinderen die leren lezen hebben deze voorkennis niet. Het lezen met gebaren kan dove kinderen weliswaar helpen bij het begrijpen op woordniveau. Maar omdat de gebarentaal een andere grammatica heeft dan het

gesproken Nederlands, zal het lezen met gebaren in veel minder mate helpen bij het goed verwerken en begrijpen van woordgroepen en zinnen.

- **Werkgeheugen**

In hoofdstuk 3 is beschreven dat horende lezers de woorden die ze lezen 'opsparen' tot alle woorden van een zin als een samenhangend geheel verwerkt kunnen worden door het taalsysteem. Horende mensen doen dat door gebruik te maken van de echo-box, het auditief werkgeheugen.

Dove kinderen hebben uiteraard geen echo-box. Sommige deskundigen veronderstellen, dat dove kinderen in plaats van een auditief werkgeheugen gebruik kunnen maken van een articulatorisch werkgeheugen. Dove lezers zouden - net als horende lezers - de klankvorm van woorden kunnen opsparen. Niet als een auditieve 'echo', maar als een soort motorische 'nagalm'.

Voorlopig is echter niet bekend wat we ons precies moeten voorstellen bij dat werkgeheugen, en in welke vorm horende mensen daar woorden in opslaan. Deskundigen zijn het er alleen over eens dat het bij het lezen gaat om een 'fonologische code', een klank-code. Om lange en/of grammaticaal complexe zinnen goed te kunnen begrijpen, moet een lezer woorden fonologisch coderen en opslaan in het werkgeheugen. Maar hoe een fonologische code eruit ziet, en hoe en waar die opgeslagen wordt, daarover verschillen de meningen nog.

Sommige deskundigen uit het dovenonderwijs adviseren niettemin dat ook dove kinderen moeten leren lezen door woorden hardop of voor zichzelf uit te spreken. Ze veronderstellen dat ook dove kinderen op die manier zullen leren om woorden fonologisch te coderen zodat ze deze voor verdere verwerking op kunnen sparen in het werkgeheugen. Ze veronderstellen (of hopen), dat een articulatorische code daarbij voor dove kinderen net zo (goed) werkt, als een auditieve code voor horende kinderen.

De tegenstanders zijn het daar om één of meer van de volgende redenen, niet mee eens:

- de articulatie van de meeste dove kinderen is onvoldoende duidelijk, zodat veel woorden die op deze manier 'articulatorisch gecodeerd' in het werkgeheugen worden opgespaard, misschien niet of niet goed herkend zullen worden bij verdere verwerking door het taalsysteem;
- het spreektempo van dove kinderen is veel langzamer dan van horende kinderen, zodat er toch niet meer dan 4 of 5 woorden in het werkgeheugen opgespaard kunnen worden. Dat is onvoldoende voor de goede verwerking van veel zinspatronen (horende kinderen kunnen gemiddeld 7 woorden vasthouden in het fonologische werkgeheugen);
- de articulatie vraagt bij dove kinderen zoveel inspanning dat er geen aandacht overblijft voor de verdere verwerking en het begrijpen van de woorden die opgespaard zijn in het werkgeheugen;
- in het werkgeheugen kunnen woorden langs deze weg misschien opgespaard worden voor verdere verwerking door het taalsysteem; maar als dat taalsysteem bij het dove kind tekort schiet, of niet is ingesteld op de verwerking van een klanktaal, dan zullen die grotere eenheden toch niet (goed) verwerkt worden.

Vandaar dat er ook deskundigen zijn die adviseren dat dove kinderen juist *niet* moeten articuleren bij het begrijpend lezen. In plaats daarvan zouden ze goed naar woorden moeten kijken, en gebruik moeten maken van hun visuele werkgeheugen.

Voor zover daarover iets bekend is, is het visueel werkgeheugen echter vooral goed in het vasthouden van ruimtelijke informatie en niet voor het opsparen van reeksen woorden. In het visueel werkgeheugen zou je dus misschien wel één of twee geschreven woorden even kunnen vasthouden, maar zodra er een woord bijkomt, wordt het voorgaande woord 'overschreven'.

Ook dat zijn voorlopig alleen nog maar veronderstellingen. Over het visueel werkgeheugen bij horende mensen is weinig bekend, en over het visueel werkgeheugen bij dove mensen nog veel minder.

Het werkgeheugen voor gebaren is wél onderzocht. Dat blijkt bij dove mensen beperkter in omvang dan het werkgeheugen voor woorden bij horende mensen. Horende mensen kunnen gemiddeld 7 losse woorden even opsparen in het werkgeheugen. De capaciteit van het werkgeheugen voor gebaren lijkt beperkt tot 4 of 5 losse gebaren. Verondersteld wordt dat er minder gebaren kunnen worden 'opgespaard' in het werkgeheugen, omdat de omvang van het werkgeheugen beperkt is in tijd: 2-3 seconden. Het maken van een gebaar duurt gemiddeld iets langer dan het uitspreken van een woord. In 2-3 seconden kan een spreker gemiddeld 7 woorden zeggen, terwijl iemand in diezelfde tijd gemiddeld 4-5 gebaren kan maken. Daar staat tegenover dat men in één gebaar meerdere betekenissen tegelijk kan uitdrukken (bv. HEEL GROOT, NIET LEKKER, GEVEN AAN HEM), zodat gebarentalen net zo efficiënt zijn als gesproken talen om de betekenis van een zin weer te geven. Gebaren zouden alleen minder geschikt zijn om - zoals bij het lezen met gebaren nodig is - de afzonderlijke woorden van een zin op te sparen in het werkgeheugen tot een samenhangende woordgroep, voordat de betekenis daarvan verwerkt wordt door het taalsysteem. Maar ook dat zijn vooralsnog niet meer dan veronderstellingen, die verder onderzocht zouden moeten worden.

- **Wereldkennis**

Begrijpend lezen is niet: passief informatie in je opnemen. Begrijpend lezen is een actief proces: voorspellingen doen op grond van wat je al weet, lezen wat er staat, controleren of wat je gelezen hebt, klopt met wat je al weet, onthouden wat je gelezen hebt en wat je naar aanleiding daarvan bedacht hebt. De meeste dove kinderen hebben minder kennis van wat er in de wereld gebeurt dan horende kinderen. Ze hebben over het algemeen ook minder ervaring met verhalen en boeken dan horende kinderen. Dove kinderen kunnen daardoor bij het

begrijpend lezen minder goed voorspellen, vergelijken, onthouden. Vandaar dat sommige deskundigen adviseren om dove kinderen veel vaker voor te lezen dan nu meestal gebeurt, en om daar veel langer mee door te gaan dan bij horende kinderen. Zonder dat ze struikelen over problemen met het technisch lezen, de onbekende taal, en/of de beperkingen van het werkgeheugen, leren dove kinderen tijdens het voorlezen toch om informatie uit boeken met begrip te verwerken. En ervaren ze hoe waardevol lezen kan zijn - zodat ze uiteindelijk misschien ook beter gemotiveerd zijn om de strijd met die struikelblokken aan te gaan.

Om diezelfde reden adviseren sommigen ook om in het onderwijs vooral veel aandacht te besteden aan het uitbreiden van de wereldkennis, en het lezen bijvoorbeeld te oefenen door middel van ondertiteling van het jeugdjournaal en van informatieve films.

- **Motivatie**

Zeker voor de wat oudere dove kinderen is het gebrek aan motivatie misschien wel het grootste struikelblok. Als lezen veel moeite kost en weinig of niets oplevert (je leest eigenlijk zelden of nooit iets, dat al die moeite waard is), dan ga je steeds minder lezen en word je nooit een goede lezer. Sommige deskundigen zijn daarom van mening dat het vooral belangrijk is dat lezen voor dove kinderen functioneel wordt gemaakt. Het moet iets opleveren. Een kind leert lezen als het voortgestuwd wordt door de eigen motivatie, niet als het vooruitgesleept moet worden door leerkracht of ouders.

Uiteraard sluiten de bovenstaande punten elkaar niet uit. Het is zonder meer mogelijk dat met ál de genoemde factoren rekening moet worden gehouden bij het leesonderwijs aan er niet met alles tegelijk rekening houden.

Een leesmethode helpt de leerkracht om keuzes te maken, al is het maar in de volgorde waarin bepaalde vaardigheden geleerd worden. Ook zonder leesmethode worden die keuzes immers gemaakt, alleen: wat er gekozen wordt kan dan per school, per leerkracht, en zelfs per kind verschillen. Zolang er nog zoveel onbekend is over het lezen bij

dove kinderen, is het onvermijdelijk dat daarbij fouten worden gemaakt. Omdat die keuzes zelden beschreven, en nog veel minder vaak geëvalueerd worden, is de kans klein dat we iets van die fouten zullen leren.

8. Is een andere schriftvorm een oplossing?

Deskundigen die zoeken naar een antwoord op de vraag hoe dove kinderen moeten leren lezen, maken soms een vergelijking met het lezen van het Russisch of het Chinees. Maar hoewel deze talen andere schriftvormen gebruiken dan een taal als het Nederlands, gebeurt ook het lezen van het Russisch en het Chinees (bij horende lezers!) door middel van verklanken. Het Russische schrift ziet er wel anders uit dan het onze, het bestaat toch net als het Nederlandse schriftsysteem uit letters die voor klanken staan. In Rusland leest men net als in Nederland, door letters en woorden te verklanken - alleen zijn dat Russische letters, en Russische woorden. Als een Russische tekst in het Nederlands wordt vertaald, worden de Russische namen weergegeven met 'ons' alfabet. Op het eerste gezicht zien veel van die namen er voor ons dan vreemd en onuitspreekbaar uit. Toch herkennen we die onuitspreekbare namen wel bij het lezen en weten we wat ze betekenen (een plaatsnaam, de Russische held, de buurman van de Russische held, enz.). De ene lezer doet dat door een makkelijk uitspreekbare variant te bedenken bij moeilijke Russische namen, de andere lezer herkent de onuitspreekbare namen op basis van het woordbeeld en denkt dan bij zichzelf: "Oh ja, dat was die buurman met die moeilijke naam". Sommige deskundigen veronderstellen dat Nederlandse dove kinderen niet alleen moeilijke Russische namen op deze laatste manier zouden kunnen leren lezen, maar ook alle voor hen even onuitspreekbare Nederlandse woorden. Dove kinderen zouden bij het lezen niet moeten leren om woorden hardop of zachtjes voor zichzelf uit te spreken, maar zouden juist moeten leren om woorden visueel te herkennen op basis van het woordbeeld (in plaats van indirect, na hercodering in een klankvorm). Veel dove kinderen doen dat inderdaad spontaan al: ze herkennen woorden visueel, in hun geheel. Dit is echter in het onderwijs een strategie gebleken die het globaal lezen en het raden stimuleert (kinderen wennen zich bijvoorbeeld aan om alleen naar de eerste letters van een woord te kijken, en dan te raden welk woord er staat). Visuele herkenning blijkt ook minder efficiënt, naarmate woorden meer op elkaar lijken (visueel lijken 'net' en 'niet'

bijvoorbeeld veel op elkaar; 'boek', 'hoek' en 'doek'; 'gevonden' en 'gewonden', enz. enz.).

Het belangrijkste bezwaar lijkt echter, dat kinderen bij het lezen via directe visuele herkenning van woorden steeds maar één of twee woorden op kunnen sparen in het visuele werkgeheugen (zie hierboven). Dove kinderen die op deze manier lezen, verwerken zinnen alsof het reeksen losse woorden zijn en leren niet om woorden op te sparen in het werkgeheugen tot een woordgroep of zin compleet is.

Soms wordt ook verondersteld dat dove kinderen minder problemen zouden hebben met het Chinese schrift dan met ons alfabetische schrift. Het Chinese schrift gebruikt immers ideogrammen die de betekenis van woorden weergeven, in plaats van het alfabetisch schrift dat alleen de uitspraak van een woord weergeeft. Onderzoek bij Chinese lezers heeft echter aangetoond, dat het Chinese schrift voor dove lezers waarschijnlijk ook al geen oplossing is.

De meeste Chinese ideogrammen, karakters, blijken namelijk al lang niet meer een directe 'verbeelding' te zijn van een betekenis. De meeste karakters bestaan uit twee delen: het ene deel geeft een gedeeltelijke aanwijzing voor de betekenis van het karakter, het tweede deel een gedeeltelijke aanwijzing voor de uitspraak ervan. Alleen als de twee aanwijzingen goed gecombineerd worden, kan het karakter goed gelezen worden.

Chinese kinderen leren op school lezen door geschreven karakters hardop te verklanken: ze leren bij ieder karakter welk woord ze daarbij moeten zeggen. Ervaren Chinese lezers lezen zinnen en teksten net als lezers van alfabetische schriftsystemen door de schriftvormen te verklanken, waarna ze de klankvormen opsparen in het werkgeheugen voor verdere verwerking door het taalsysteem.

Of dove kinderen in een land met een ander schriftsysteem minder problemen hebben bij het leren lezen, is eigenlijk nog niet goed onderzocht. De opvoeding en het onderwijs aan dove kinderen verschilt in die landen sterk met wat in Europa en bijvoorbeeld de Verenigde Staten gebruikelijk is. Als er dan verschillen gevonden worden in de leesvaardigheid van dove kinderen,

dan is het heel moeilijk om te achterhalen wat de oorzaak van die verschillen is: het schriftsysteem, de taal, het onderwijs?

9. Wat kunnen ouders doen om dove kinderen te helpen bij het leren lezen?

Toch zijn er dove kinderen die goed en graag lezen. Waarom het ene kind zoveel beter en meer gaat lezen dan het andere, weten we niet goed. Aangenomen wordt dat ouders in ieder geval een aantal dingen kunnen doen, om het risico te verkleinen dat hun kind géén goede lezer wordt:

- **Communicatie**
Communiceren met het kind, altijd en overal, in een vorm die het kind kan waarnemen. Zo leert het kind dat alles een naam heeft, en dat je die namen kunt gebruiken om dingen te zeggen, te vragen, te beloven, enz. enz.
- **Vertellen**
Verhalen vertellen aan het kind, over alles en nog wat, over hier en nu, en vooral ook: over dingen die niet hier en nu zijn. Zo leert een kind dat je woorden en zinnen kunt gebruiken om gebeurtenissen te beschrijven, om beelden en gevoelens op te roepen, om werelden te creëren.
- **Voorlezen**
Voorlezen*, zodat het kind leert dat niet alleen mensen, maar ook boeken verhalen kunnen vertellen. En dan: blijven voorlezen, ook als het kind inmiddels zelf kan lezen.
- **Gebarentaal**
Videobanden met verhalen in gebarentaal kunnen een kind mogelijk op de goede weg helpen. Gesteund door de voorkennis van de video, zal het dan misschien ook het verhaal in het boek kunnen en willen lezen.
Bij de [FODOK](#) is een overzicht verkrijgbaar van Nederlandse videobanden in gebarentaal.
- **Televisie**
Ondertiteling van tv-programma's kan voor veel kinderen een goede ingang zijn. Ouders kunnen meekijken, de ondertiteling voorlezen, en

woorden/begrippen die het kind niet kent, uitleggen in gebarentaal. Zeker bij niet-lezende kinderen is het erg belangrijk dat tv-programma's samen bekeken worden. Iemand moet voor uitleg en commentaar zorgen bij de tv-beelden en moet met het kind praten en napraten over wat er gezien is. Een video-recorder is daarbij eigenlijk onmisbaar: een film of programma kan eenmaal opgenomen, vele keren worden bekeken; de pauze-toets biedt bovendien de mogelijkheid om ook tijdens een programma over de beelden te praten. Tv-programma's (ook cartoons) die een niet-lezend doof kind alleen bekijkt, staan in het gunstigste geval gelijk met 'bewegend behang', in het ongunstigste geval kan een kind de boodschap van het verhaal volledig verkeerd interpreteren.

- **Stripverhalen**

Voor stripverhalen geldt eigenlijk hetzelfde als voor tv-programma's en cartoons: dove kinderen vinden ze misschien wel leuk en 'lezen' ze uit eigen beweging, maar zonder begeleiding en uitleg zullen ze er waarschijnlijk heel weinig, of heel verkeerde dingen van onthouden.

- **Makkelijk Lezen**

Boeken met het Makkelijk Lezen etiket kunnen dove kinderen die al wel enigszins kunnen lezen, de oefening geven die ze nodig hebben om goede lezers te worden. Makkelijk Lezen boeken zijn speciaal geschreven en vormgegeven voor kinderen met weinig leeservaring en/of beperkte kennis van de Nederlandse taal. Er zijn Makkelijk Lezen boeken voor verschillende leeftijdsgroepen en zelfs voor volwassenen, over allerlei onderwerpen die aansluiten bij de leeftijdsgroep.

Sommige deskundigen zijn van mening dat dove kinderen beter 'échte' boeken kunnen lezen, dan Makkelijk Lezen boeken. Als de technische leesvaardigheid, de woordenschat, de kennis van de Nederlandse taal, én de wereldkennis van een doof kind (bijna) overeenkomen met die van horende leeftijdgenoten, dan zal dat kind waarschijnlijk zelf al de voorkeur geven aan 'gewone' boeken voor de eigen leeftijdsgroep (of liever nog: boeken die eigenlijk een beetje 'te oud' zijn). Maar zolang een kind om wat voor reden dan ook moeite heeft met het lezen, is het vooral belangrijk dat het veel leest. Een dik boek, gedrukt in kleine

letters, vol onbekende woorden en lange zinnen is dan niet direct de eerste keus.

Ook bij het tweede-taalonderwijs is het immers gebruikelijk dat de eerste leesboekjes niet al te dik zijn, een beperkte woordenschat hebben, niet al te lange zinnen gebruiken, en over niet al te moeilijke onderwerpen gaan. Pas wanneer iemand de tweede taal redelijk onder de knie krijgt en enige leeservaring heeft in die taal, zal men een dikker en moeilijker boek aandurven.

Door de [FODOK](#) zijn keuzelijsten opgesteld met titels van kinder- en jeugdboeken die voor dove lezers geschikt zijn bevonden.

- **Bibliotheek**

Kinderen tot 14 jaar kunnen gratis lid worden van een Openbare Bibliotheek. Alle Openbare Bibliotheken hebben een collectie Makkelijk Lezen boeken. Deze zijn te herkennen aan het Makkelijk Lezen logo op de rug van het boek. Bij steeds meer Openbare Bibliotheken kunnen ook videobanden en CD-ROMS in gebarentaal geleend worden.

- **Stimuleren**

De belangrijkste motivatie en stimulans voor het kind is waarschijnlijk wanneer de ouders zelf veel lezen en het kind laten zien dat lezen belangrijk voor hen is.

Een kind wordt vooral een goede lezer, door veel te lezen. Ouders moeten dus dát doen, wat nodig is om lezen mogelijk, makkelijk en aantrekkelijk te maken voor hun kind. Hoe men dat precies moet aanpakken, hangt uiteraard af van de leeftijd en de persoonlijkheid van het kind, en van zijn of haar interesses. Wat voor het ene kind goed werkt, heeft bij een ander kind immers misschien net een averechts effect.

10. Waarom werken de scholen voor dove kinderen niet samen bij de ontwikkeling van een leesmethode voor dove kinderen?

Eeeh...

Literatuurlijst

Hagen, T. van, H. Knoors, 1989

Onderwijs aan doven. Amsterdam/Lisse, Swets & Zeitlinger

King, C.M., S.P. Quigley, 1985

Reading and Deafness. London, Taylor & Francis Ltd.

Lem, G.J. van der, C. Fortgens, e.a., 1996

Totale Communicatie en lezen. Twello, van Tricht Uitgeverij

Thomassen, A.J.W.M., L.G.M. Noordman, P.A.T.M. Eling, 1991

Lezen en Begrijpen: de psychologie van het leesproces.

Amsterdam/Lisse, Swets & Zeitlinger

Uden, A. van, 1975

Methodische overwegingen over het leren lezen van prelinguaal doven. Het gehoorgestoorde kind 16, 75-93.

Advieslijsten

FODOK-keuzelijst 1, 1994

1000 titels van (voor)leesboeken die voor dove kinderen geschikt kunnen zijn. Er is een gedrukte en een computerversie. ww.fodok.nl

FODOK-Keuzelijst 2, 1995

Nog meer titels van (voor-)leesboeken die geschikt kunnen zijn voor dove lezers. Bovendien worden zo'n 250 informatieve boeken en series beschreven. FODOK, FODOK, Postbus 754, 3500 AT Utrecht

Advieslijst Verhalende lectuur voor moeilijk lezenden in het onderwijs, 1993

NBLC, Postbus 43300, 2504 AH Den Haag

Boekenlijst voor moeilijk lezenden, deel 1 (1984), deel 2 (1988) en deel 3 (1992)

KPC, Postbus 482, 5201 AL Den Haag

Makkelijk lezen media gids, 1993

Inventarisatie van boeken (incl. gesproken boeken en videofilms) voor moeilijk lezende kinderen.

NBLC, Postbus 43300, 2504 AH Den Haag

Series voor zwakke lezers

Effatha-FODOK-reeks (uitgegeven door de FODOK)

Leesboeken voor dove kinderen

Effatha, Postbus 997, 2270 AZ Voorburg

Klipper, Leesserie voor zwakke lezers

Kok Educatief, Postbus 5017, 8260 AG Kampen

Troef-reeks

Boeken voor kinderen met taalproblemen

Van Tricht, Rijksstraatweg 28, 7391 MR Twello

Vulkaanreeks

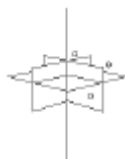
Makkelijk leesbare boeken voor volwassenen.

NBLC, Postbus 43300, 2504 AH Den Haag

Zoeklicht en Zoeklicht Plus

Boeken voor kinderen (Zoeklicht) en jongeren (Zoeklicht Plus) met leesmoeilijkheden

Uitg. Zwijsen, Postbus 805, 5000 AV Tilburg

www.pragmaprojecten.nl